

Indicis d'un campament romà tardorepublicà en el Serrat dels Espinyers (Isona i Conca Dellà, Pallars Jussà), nova evidència anterior a la fundació d'*Aeso*

Evidence of a Late Republican Roman Camp in Serrat dels Espinyers (Isona i Conca Dellà, Pallars Jussà)

CARLES PADRÓS

Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC). Plaça d'en Rovellat, s/n, E-43003 Tarragona
cpadros@icac.cat

CRISTINA BELMONTE

Av. Tudela, 39, 4t, E-08242 Manresa (Barcelona)
cristina.belm@gmail.com

IGNASI GARCÉS

Universitat de Barcelona. C/ Montalegre, 6-8, E-08001 Barcelona
garces@ub.edu

Aquest article analitza la recent identificació en l'excavació realitzada en el Serrat dels Espinyers (Isona) de diversos trams de fossats atribuïbles a un campament romà tardorepublicà. Amb aquestes noves dades arqueològiques es planteja la importància de la presència d'una estructura militar del segle II aC o inicis de l'I aC en aquest entorn al peu dels Pirineus, un fet que s'esdevé durant les dècades prèvies a la construcció de la muralla romana, com a element fundacional de la ciutat d'*Aeso*, o a moments d'inestabilitat com les Guerres Sertorianes.

PARAULES CLAU

AESO, CAMPAMENT ROMÀ, *FOSSA FASTIGATA*, ROMA TARDOREPUBLICANA, HISPANIA CITERIOR

This article analyses the recent identification, in the excavation of Serrat dels Espinyers (Isona), of various sections from a few ditches/moats, attributable to a late-republican Roman camp. These new archaeological data, raises the importance of the presence of a military structure during the 2nd century BC or early 1st century BC in this site, just at the foot of the Pyrenees. This fact happened just in the decades prior to the construction of the Roman wall, as a foundational element to *Aeso* city or around instability moments during the Sertorian war.

KEYWORDS

AESO, ROMAN CAMP, *FOSSA FASTIGATA*, LATE REPUBLICAN PERIOD, HISPANIA CITERIOR

Introducció

Les excavacions dutes a terme al jaciment del Serrat dels Espinyers (Isona i Conca Dellà) durant els anys 2009-2010, en relació amb les millores dels accessos al nucli urbà d'Isona des de la carretera C-1412b, es van realitzar sota l'encàrrec de GISA (actualment, Infraestructures.cat) i l'execució d'Arqueociència Serveis Culturals S.L., sota la direcció tècnica de Roser Arcos i Cristina Belmonte. Aquests treballs van posar al descobert un jaciment d'uns 4.500 m² d'extensió aproximada. És en els nivells inferiors d'aquesta excavació, retallades en la base geològica, on va aparèixer un seguit de rases de secció en V, que es van identificar inicialment com a canals de drenatge (Belmonte *et al.*, 2013: 205) i, més tard en una breu ressenya, ja com a fosses d'un antic campament militar romà tardorepublicà (Padrós, 2014a: 102-105).

A partir de les dades arqueològiques i d'aquesta nova interpretació, plantegem en aquest treball la importància de la presència d'un campament romà dels segles II-I aC, en les dècades prèvies o immediates a la construcció de la muralla republicana i potser fins aquell mateix moment, com a element fundacional de la ciutat d'*Aeso*. Durant els anys noranta del segle passat ja es va apuntar, a partir del canvi en la cultura material dels nivells anteriors a la fundació de la muralla, la possible existència d'un campament a l'entorn d'*Aeso* (Payà *et al.*, 1994: 169-170; Pons, 1994: 115; Payà, 2014: 114-115), hipòtesi que finalment s'ha pogut demostrar arqueològicament.

La identificació d'aquest possible campament i les evidències d'un *oppidum* ibèric pre-romà (Reyes, 2014: 85-88) són fonamentals per a entendre millor aquest moment romà tardorepublicà, de gran importància en tractar-se d'una època de canvis que afectarà el nord-est peninsular i, en general, tot el món romà des de finals del segle II aC i fins al canvi d'era (Padrós, 2014b: 101-102).

Situació

El municipi d'Isona i Conca Dellà està situat al sud-est de la comarca del Pallars Jussà i ocupa una posició central dins la subcomarca de la Conca Dellà, part oriental de la conca de Tremp. La conca Dellà, situada a l'esquerra del riu Noguera Pallaresa, es troba limitant, a més de per aquest riu, per una sèrie de serres, entre les quals destaquen al nord les cadenes de Sant Corneli, de Carreu i de Bóixols; a l'est, la serra de Comiols i, al sud, el massís de la serralada del Montsec, que la separa de la plana de Lleida. Tot aquest seguit de serres dificulten el pas i limiten a tres les vies de comunicació terrestres entre la Catalunya oriental, la central i la meridional i el territori pirinenc occidental de Catalunya, com són Terradets i el coll de Vilanova de Meià al Montsec, o el coll de Comiols, que resulten les zones de pas més apropiades tant per al trànsit humà, com de mercaderies i de bestiar. La conca Dellà té una hidrografia condicionada per dos afluents de la Noguera Pallaresa,

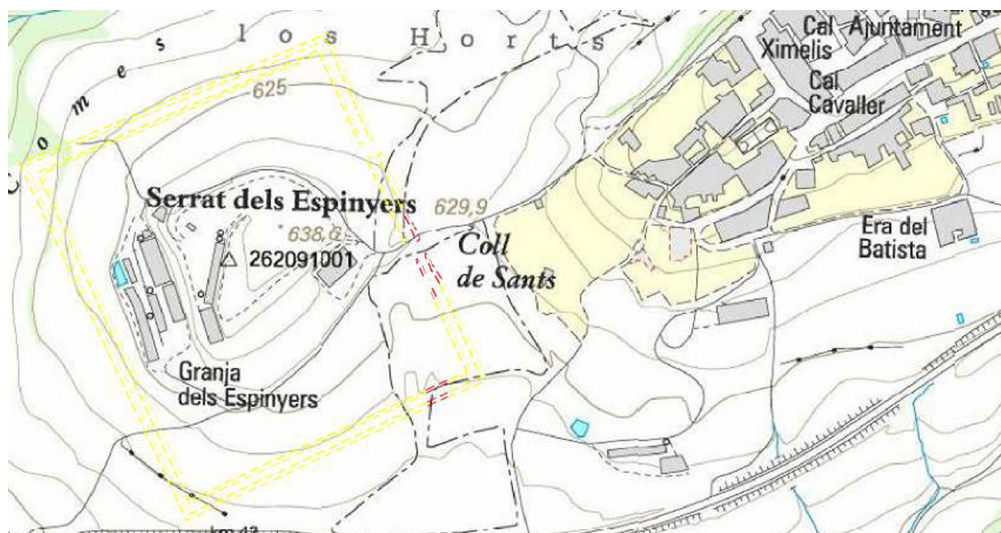

Fig. 1. Situació geogràfica del Serrat dels Espinyers en el context del nord-est peninsular i en l'entorn del centre urbà d'Isona (Pallars Jussà). Mapa: ICC.

els rius Gavet, o de Conques, i Abella, a més de diversos rierols i torrents (Reyes *et al.*, 1998: 40).

La vila d'Isona, cap del municipi d'Isona i Conca Dellà, es troba a 663 m.s.n.m. i ocupa un relleu planer situat a l'extrem meridional d'un contrafort de conglomerats tous, prolongació de la zona coneguda com els Plans, per on discorre la carretera d'Isona a Coll de Nargó per Bóixols. El sud-oest de la població és una zona amb habitatges escassos i una gran concentració d'horts. En aquesta part de la vila hi ha una font pública, anomenada Font de la Torreta, situada en el camí que porta el mateix nom; precisament al final d'aquest camí, just a la bifurcació entre el camí i la granja dels Espinyers, hem d'ubicar el jaciment del Serrat dels Espinyers (Payà *et al.*, 1994: 151-152; Arcos i Belmonte, 2011: 6-7 i 11; Belmonte *et al.*, 2013: 203) (fig. 1).

Descripció i marc cronològic de les estructures

L'àrea del jaciment del Serrat dels Espinyers està dividida en dos sectors diferenciats després de la realització de rebaixos mecànics i de deixar el camí antic d'Isona al Serrat per a una segona fase d'excavació. El sector nord contenia un camp de sitges de cronologia ibèrica plena i iberoromana (Belmonte *et al.*, 2013: 201-222; e.p.; Belmonte, 2014: 65-68; 2015), mentre que el sector sud, anomenat casa-magatzem, correspon a l'època altimperial (Arcos i Belmonte, 2011: 59 i 126) (fig. 2). Tanmateix, durant l'excavació, es va confirmar

Fig. 2. Planimetria de l'àrea excavada entre Isona i el Serrat dels Espinyers, amb les restes recuperades. Planimetria: Maria Pujals i Cristina Belmonte.

que les restes documentades s'estenien més enllà dels límits de la intervenció, evidenciant les grans dimensions del jaciment (Arcos i Belmonte, 2011: 59).

En síntesi, el conjunt d'estructures documentades s'ha d'adscriure a tres grans períodes cronològics: Neolític final (per la presència d'algunes estructures d'aquest període, que aquí obviem), Ibèric ple/tardà i Romà altimperial, subdividits al mateix temps en un total de vuit fases d'ocupació. En concret, les estructures a les quals es fa referència en aquest treball pertanyen a la fase IV de la memòria final de resultats de la intervenció, i han estat datades, per posició estratigràfica, entre la segona meitat del segle II i la primera meitat del segle I aC¹ (Arcos i Belmonte, 2011: 196).

El sector nord presentava estructures de forma uniforme en gran part de la seva extensió, amb la documentació de seixanta-cinc sitges, deu cubetes i/o sitges-cubeta i diversos retalls per a l'extracció d'argiles de les èpoques ibèrica i iberoromana, entre els segles III i I aC (fig. 3). Aquests elements presenten una gran quantitat de fauna en connexió anatò-

1. Les tipologies i cronologies s'han basat essencialment en els treballs realitzats a Lattes (Py, 1993), com a element general, i l'estudi de J. Principal i A. Ribera (2013: 42-146) per als vernissos negres i especialment les produccions de Cales.

Fig. 3. Vista general del sector 1 cap al nord, amb el camp de sitges. Foto: Cristina Belmonte.

mica i material ceràmic (Arcos i Belmonte, 2011: 62-108; Belmonte *et al.*, 2013: 205-208; Garcés i Cama, 2014: 68-78). Gran part de la fauna localitzada respon a cànids i èquids, majoritàriament híbrids entre cavalls i ases (Belmonte *et al.*, 2013: 211-218), elements que fan pensar en la seva relació amb la presència militar romana i al seu avituallament (Belmonte *et al.*, 2013: 214).

Al sud de la zona, destacava la presència d'una àrea de treball amb diverses parets i estructures de combustió fonamentades sobre els nivells geològics, i principalment una estructura en negatiu de grans dimensions, element que ens interessa en aquest estudi. Corresponia a una estructura negativa de 20,3 m de longitud documentada en direcció nord-oest/sud-est, de 2,35 m d'amplada en el seu punt màxim, retallada al subsòl. Aquesta estructura presentava una secció en V amb una potència màxima conservada de 0,9 m. En un primer moment, condicionats per les característiques morfològiques i hidrològiques del terreny, va ser interpretada com a part d'un sistema de drenatge i control d'aigua d'infiltració (*aqua paludensis*) (Wilson, 2000: 315). El material ceràmic que contenien els seus rebliments eren ceràmiques comunes de tradició ibèrica, així com diversos fragments d'àmfora itàlica, campaniana A i vernís negre de Cales, que donen un eix cronològic entre

Fig. 4. Vista general del sector 2 cap al sud, amb les restes de la casa-magatzem. Foto: Cristina Belmonte.

finals del segle II i principis del segle I aC (Arcos i Belmonte, 2011: 112-113; Belmonte *et al.*, 2013: 205). Cal destacar que a curta distància de la part superior de l'estructura descrita es van localitzar diversos forats de pal amb un diàmetre aproximat de 0,3 m, que es poden relacionar amb alguns elements aeris peribles que funcionarien de manera simultània amb el fossat (Arcos i Belmonte, 2011: 113).

El sector sud es troba a migdia del camí que va d'Isona al Serrat dels Espinyers i l'espai amb major concentració d'estructures i restes queda al nord (fig. 4). En aquesta zona es van localitzar fins a sis àmbits diferents construïts amb pedra, amb continuïtat més enllà de la zona excavada, que corresponien a les diverses dependències d'un edifici de grans dimensions (Arcos i Belmonte, 2011: 126; Belmonte *et al.*, 2013: 205). Una vegada extret el nivell superficial, es documentà un moment d'abandó per a l'edifici durant la segona meitat del segle II dC o inicis del segle III dC, a partir de la presència de terra sigil·lada hispànica i africana de cuina (Arcos i Belmonte, 2011: 127). D'altra banda, el nivell de fonamentació o de preparació de totes aquestes estructures és constituït per un gran terraplenat de les fases anteriors, fins al punt que en alguns casos s'arriba a la base geològica. En les ocasions en què l'estratigrafia ho permetia, es localitzaren nivells aïllats i molt alterats amb cronologies que anaven des del segle II aC al III dC definides per la presència d'àmfora itàlica,

Fig. 5. Vista del fossat UE 2083 en l'àmbit 5, que forma una secció en V perfecta. Foto: Cristina Belmonte.

campaniana A, calena mitjana-tardana, comuna itàlica, terra sigil·lada hispànica, terra sigil·lada africana o africanes de cuina (Arcos i Belmonte, 2011: 127, 131-132 i 140-141).

Així, les estructures que ens interessen en el sector sud són aquelles que se situen sota els àmbits i els nivells de terraplenat, retallades directament en el terreny natural. Aquestes restes presenten en general unes característiques longitudinals, en alguns casos amb més de 20 m, amb una amplada entre 1 i 2,35 m i una profunditat conservada que oscil·la entre 0,5 i 1,2 m (figs. 2 i 5). Aquestes estructures presenten secció en V, tret de dues de les fosses que presenten un canaló final d'uns 0,3 m de costat. Com es pot veure a la figura 2, les orientacions són dues i diferents: nord-oest/sud-est, per a tres de les estructures i aproximadament nord-est/sud-oest, per a dues. A l'últim, cal destacar que la cronologia que ens aporten les restes recuperades en els seus rebliments apunten des de mitjan o final del segle II a inicis del segle I aC. Aquests materials són bàsicament alguns fragments d'àmfora itàlica, entre els que destaca una forma Dressel 1A (135-50 aC). També es van recuperar diversos fragments de campaniana A i calena mitjana. D'aquesta última es va identificar una vora de la forma Lamb. 8 (130-80 aC) i de la primera es van reconèixer una vora de Lamb. 36 (225-25 aC) i

una de Lamb. 27ab (300-50 aC). Juntament amb aquestes peces es van inventariar alguns fragments de ceràmica comuna de tradició ibèrica, ceràmica ibèrica pintada i ceràmica a mà, entre d'altres. És important destacar l'absència de sigil·lada itàlica en aquest contextos, cosa que ens limita clarament el moment d'abandó d'aquestes estructures a moments anteriors a mitjan segle I aC, en què s'inicia l'expansió d'aquests materials de factura itàlica.

Així doncs, la cronologia en què hem de situar aquestes estructures ens orienta cap a la segona meitat del segle II aC i el primer quart del segle I aC, i es fonamenta en tres factors principals: les evidències del material ceràmic recuperat, basades en àmfores itàliques i vernís negre: campaniana A, ceràmica de l'àrea de Cales, i finalment la relació amb les fases que cobreixen aquestes estructures. En aquest sentit, la presència d'un taller sobre un dels fossats (fig. 2) ens podria portar a una cronologia més específica, de la segona meitat del segle II aC, ja que aquestes estructures posteriors també plantegen una cronologia en el tombant del segle II a l'I aC (Arcos i Belmonte, 2011: 131; Belmonte *et al.*, 2013: 205-208).

Tot i que la troballa de monedes acostuma a ser freqüent en àmbits campamentals, només se n'han recuperat tres exemplars, i encara tots procedents de la zona de la casamatzem (Arcos i Belmonte, 2011: 182). Les peces es van trobar en els nivells de terraplenat i de fonamentació d'aquest edifici. Es tracta de dues monedes de bronze de la seca d'eso, relacionada amb l'*Aeso* romana (Villaronga, 1994: 183-184) i amb una cronologia que se situa en el primer terç del segle I aC. L'altra moneda és un denari de la seca de bolískan (Osca) (ISE-2102.33) del grup II-III de Jenkins i que se situa cronològicament en el tombant del segle II a l'I aC, segons els treballs de L. Villaronga (1994: 210-212).

Identificació campamental

En els apartats anteriors s'han definit les estructures com a tals, i la seva cronologia en aquest punt ens planteja la idea que sembla més factible ara com ara sobre la funcionalitat de les estructures identificades al Serrat dels Espinyers. És la d'un possible fossat doble (*fossa duplex*) d'un campament romà, en aquest cas en secció en V (*fossa fastigata*) (Caes., *Bel. Gal.*, V, 40; VII, 72; VIII, 9; Higy., *De re. cas.*, 49; Jones, 1975: 112; Johnson, 1983: 47; Morillo, 1991: 136), que respondria a l'element més extern de l'*agger* d'un campament romà (Polib., VI, 10-11; Higy., 14 i 49; Sabugo, 2007: 22; Morillo, 2008: 82; Menéndez Blanco *et al.*, 2013: 175-178; Noguera *et al.*, 2014: 33).

Els fossats del Serrat dels Espinyers formen unes estructures conservades i documentades de nord-oest/sud-est de més de 40 m de llarg, de forma discontinua, i nord-est/sud-oest, on s'han documentat uns 14,5 m de llarg (fig. 2). Pel que fa a l'amplada d'aquestes estructures, fan entre 1 i 2,35 m segons el punt² i la seva profunditat conservada oscil·la entre 0,5

2. Cal destacar que en més d'un indret s'identifica un arrasament del terreny, per la qual cosa no estariem a la part superior dels fossats.

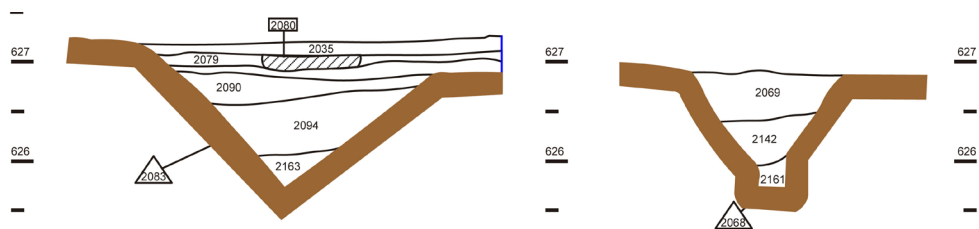

Fig. 6. Secció dels fossats del sector 2 (UE 2080 i 2068). Secció: Maria Pujals i Cristina Belmonte.

i 1,2 m, com ja s'ha comentat anteriorment. Sembla que aquest tipus de fossats, en teoria, solien presentar unes mesures entre 2,5 i 6 m d'amplada, i d'1,2 a 2,7 m de profunditat,³ sempre tenint en compte que es tracta de mesures mitjanes. Tot i això, sembla que el més comú serien unes mesures que se situarien entre 3,7 i 5 m d'amplada, segons els estudis realitzats a Anglaterra per a campaments ja imperials (Jones, 1975: 105; Johnson, 1983: 47-48).

Un altre element que presenten aquests fossats són les seccions en V o en V més un canaló rectangular en el seu vèrtex inferior, d'uns 0,3 m de costat (fig. 6). Tots dos tipus de secció són els més habituals en els campaments romans, anomenats *fossa fastigata* (Jones, 1975: 106; Johnson, 1983: 47; Morillo, 1991: 139; Sabugo, 2009: 673-674) i engloben les dues versions que presenta el Serrat. Pel que fa al canaló final, es relaciona amb el drenatge d'aigua acumulada (Johnson, 1983: 47). El fossat podia anar acompanyat d'obstacles com ara estaquas clavades, espines o llances (Jones, 1975: 105-111; Johnson, 1983: 53-55), objectes que tal vegada podrien situar-se en el fossat UE 2068 amb els forats de pal ja esmentats (fig. 2).

Així doncs, els indicis semblen assenyalar que ens trobem davant dels fossats d'un extrem d'un campament romà i, com es diu en la seva definició general, presenta una cronologia de segona meitat del segle II aC o inicis del segle I aC; per tant, en plena estabilització i reestructuració del nord-est peninsular per part de Roma. Així, si comparem aquestes estructures amb les que presentarien els fossats identificats en altres campaments tardorepublicans, tenim casos com el de La Cabañeta (El Burgo de Ebro, Saragossa), Ses Salines (Mallorca) o la Vila Joiosa (Alacant). En el cas de La Cabañeta, es tracta d'una ciutat romanorepublicana, possiblement assentada en l'espai que anteriorment ocuparia un campament militar de 21,4 ha amb un fossat de fins a 30 m d'amplada, en forma de W i una cronologia de la segona meitat del segle II aC (Ferreruela i Mínguez, 2006: 671-682). Quant a les restes localitzades en el municipi de Ses Salines, ens trobem davant una fortificació d'unes 0,75 ha, amb un fossat en forma de V de 3,2 m d'amplada per 3,5 m de profunditat, que no es va poder datar directament, però que s'ha situat durant l'últim quart del segle II aC per coherència amb la conquesta de Mallorca per part de Metel (Bauzá i Ponç, 1998: 101-114). A l'últim, a la

3. Entre 9 i 20 peus d'amplada i 5 de profunditat, tot i que s'adaptaven al terreny i la necessitat del moment. També es parla de la defensa amb un sol fossat que seria de majors dimensions que una estructura de doble o múltiples fossats, els quals en general tendien a reduir les seves dimensions (Jones, 1975: 112-113; Sabugo, 2007: 30).

Vila Joiosa s'ha identificat un tram de 50 m de llarg d'una *fossa fastigata* que es perd sota els immobles adjacents als solars excavats. Es tracta d'una fossa en secció en V d'una amplada màxima de 4,28 m per 2,17 m de profunditat, i es relaciona, a partir del material recuperat, amb els fets de les Guerres Sertorianes, durant el segle I aC (Espinosa *et al.*, 2008: 201-214; 2014: 119-120). Així, tot i les diferències de dimensions entre les defenses, la similitud i les característiques d'aquests exemples són clares, i ens permeten afirmar que les restes localitzades al Serrat dels Espinyers són fossats d'un campament romà.

Pel que fa a les restes recuperades al Serrat dels Espinyers, no disposem del punt d'unió entre els fossats nord-oest/sud-est i nord-est/sud-oest, tot i que prolongant el doble fossat en direcció sud-oest, en el primer cas, i nord-est, en el segon, s'assoleix una cantonada en angle recte del campament. Després de la realització de prospeccions geofísiques a l'entorn del Serrat (Sala, 2015) no s'ha pogut definir la continuació dels fossats en el seu extrem nord, tot observant unes tènues traces que podrien marcar l'arrasament de les estructures.⁴ Les prospeccions a l'extrem sud i sud-est no s'han pogut realitzar per la negativa del propietari. Una campanya arqueològica de delimitació seria essencial per a confirmar aquests supòsits i conèixer-ne la llargada i la forma, com també la del mateix campament.⁵

De manera teòrica es pot avançar per la forma del campament, que en època republicana tenen la característica d'adaptar-se al terreny on s'assenten (*castra necessaria*) més que no pas presentar una forma estandarditzada, quadrada (Polib., VI, 10) o rectangular (Higy., 20-21), com sí passarà a partir d'August i, sobretot, durant l'Alt Imperi, sembla que s'ha d'imaginar molt probablement un campament trapezoidal com els definits per Cèsar en els seus escrits (*Bel. Gal.*, VII, 83; *Bel. Civ.*, I, 81). En el cas del Serrat s'apunta, tot i les limitacions, a un campament d'entre 3,35 i 4,9 ha de manera genèrica (fig. 7).

Conclusions

Després de l'anàlisi de les estructures localitzades al Serrat dels Espinyers, s'ha pogut documentar un fossat doble d'un campament romà (*fossa fastigata*) en V (Jones, 1975: 105;

4. Els resultats han permès detectar un conjunt d'anomalies extensives resseguint el perímetre nord del potencial campament. Tot i que aquest conjunt presenta sobre el paper unes característiques i un traçat compatibles amb una estructura en negatiu, com podria ser un fossat, la feblesa de la resposta (menys de 2 nT/m) no permet una identificació ferma, ja que es podria atribuir també a d'altres possibilitats. En aquest sentit, les anomalies produïdes per antics cultius al sector oest ens permeten entendre que, en cas de presència dins l'àrea explorada de fossats, aquest s'haurien localitzat.
5. Actualment s'està portant a terme una important recerca arqueològica en relació amb l'exèrcit, la logística i les xarxes de control romanes al nord-est peninsular per part de diversos equips al Camp de les Lloses (Tona, Barcelona), Els Castellots (Bolvir, Girona), Empúries (L'Escala, Girona), Monteró (Camarasa, Lleida), Puig Castell (Cànoves i Samalús, Barcelona), Puig Castellar de Biosca (Biosca, Lleida), Puig Ciutat (Oristà, Barcelona), Sant Miquel de Sorba (Sorba, Lleida), etc. Tots aquests projectes i investigacions han de servir per a conèixer millor la implantació romana en el territori durant els segles II-I aC i el seu procés de canvi cap a un sistema urbà que va molt més enllà d'Aeso.

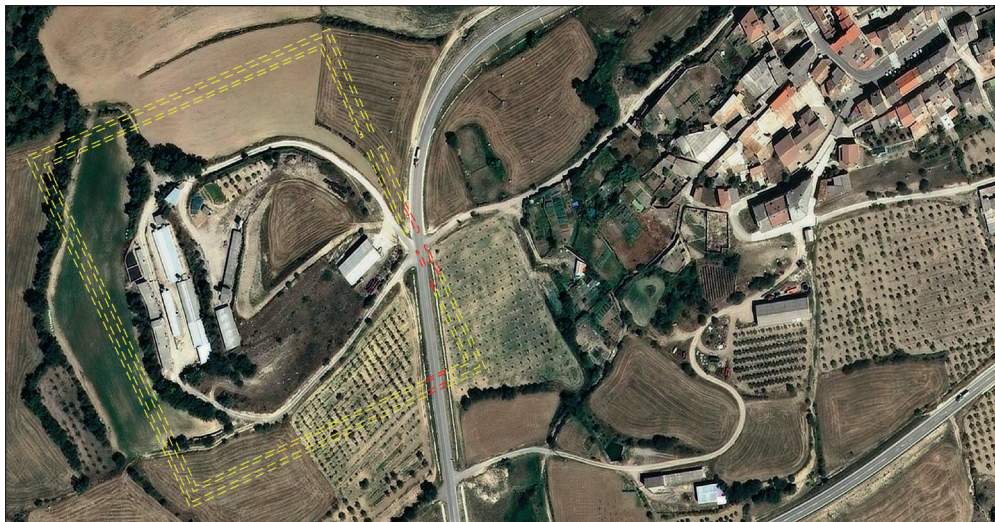

Fig. 7. Planta ideal de les dimensions del campament englobant el Serrat dels Espinyers. Planimetria: Cristina Belmonte; base ortofoto: ICC.

Johnson, 1983: 47-48), com a part del seu *agger* defensiu, del qual no coneixem cap altre element. Cronològicament, les estructures localitzades s'han d'emmarcar en la segona meitat del segle II aC o principis del segle I aC, a partir de les evidències de material ceràmic, basades en àmfores itàliques i ceràmiques de vernís negre campaniana A i vernís negre de Cales (Arcos i Belmonte, 2011: 31), amb un conjunt ceràmic assimilable al de les fases del tercer quart i de finals del segle II aC de *Tarraco* (Díaz, 2000: 203-214), sempre amb la limitació del modest conjunt ceràmic recuperat; però també en relació amb els altres elements de la seqüència estratigràfica, especialment el taller ubicat al damunt d'una de les fosses obliterades, del mateix període tardorepublicà, segurament del primer terç del segle I aC, i que porta a un endarreriment de la cronologia dels fossats.

Així, si passem a parlar de la ciutat d'*Aeso*, els arqueòlegs de l'equip PRAMA, bons coneixedors de l'antiga ciutat d'*Aeso*, a no més de 100 m a l'est del Serrat dels Espinyers, situaven molt probablement el moment previ a la fundació de la ciutat entre 120 i 100 aC, amb la localització dels nivells previs a la preparació dels fonaments de la muralla datada entre 100 i 80 aC (Payà *et al.*, 1994: 159-165; Payà, 2014: 111-115; Reyes, 2014: 106-108).⁶ Cal destacar

6. Ens trobem en la fase definida com a -1 pels arqueòlegs de l'equip PRAMA. La datació d'aquesta fase ve donada per una significativa presència de ceràmiques de vernís negre i, especialment, àmfores, que seran l'element clau per a la datació de la fase. Així, la campaniana A mitjana és present per a les formes Lamb. 25, 27Bb, 31a i 36a; pel que fa a la producció calena, és present amb una forma Lamb. 5.; també s'han documentat morters de ceràmica comuna itàlica forma 8f i gobelets de parets fines Mayet I i II. Quant a les àmfores, recuperades en un context tancat, presenten produccions grecoitàliques i del tipus Dressel 1A, que juntament amb la resta de material aporten una cronologia de les darreres dues dècades del segle II aC, assimilable a la datació dels fossats del Serrat dels Espinyers.

que aquests arqueòlegs i altres investigadors relacionen aquesta fase prèvia a la fundació de la ciutat amb la presència d'un contingent destinat a controlar la població indígena (Payà *et al.*, 1994: 169-170; Pons 1994: 115). Així, al nostre entendre, a la zona que posteriorment ocupà *Aeso* hi hauria l'espai civil, en contraposició al campament, localitzat al Serrat dels Espinyers, que quedaria constatat pel caràcter d'*Aeso* com a ciutat *stipendiaria* segons apunta Plini (*N.H.* 3, 4, 23). En aquest sentit, l'obligació de mantenir els contingents militars romans es traduiria en la imposició tributaria cap a les poblacions indígenes a partir del *stipendium* en el cas d'Isona, la *vicensima* o altres tipus de tributs (Arcos i Belmonte, 2011: 10). Però, amb les dades de què es disposa fins ara, tampoc no es pot descartar una relació del campament amb fets històrics posteriors com ara les Guerres Sertorianes; com indica Plutarc: «Sertori es va fer estimar pels indígenes en alliberar-los de l'allotjament de les tropes. En efecte, va ordenar als seus generals fixar els campaments d'hivern en la proximitat de les ciutats» (*Sert.* 6, 7).

En definitiva, tot aquest context militaritzat comença a canviar amb la fundació de les ciutats del llevant i del nord-est peninsular, que s'allargaria fins avançat el primer quart del segle I aC amb una gran reforma de la gestió del territori, les Guerres Sertorianes i les definitives reformes pompeianes i la consolidació de la ciutat com a centre gestor per part de Roma (Gayraud, 1981: 119-136; Guitart, 1994: 205-206; Pena, 2002: 267-278; Ariño *et al.*, 2004: 121-124; Ñaco i Principal, 2012: 159-177; Ribera, 2014: 153-159).

Bibliografia

- ARCOS, R. i BELMONTE, C., 2011, *Memòria del seguiment arqueològic dels nous accessos a Isona i Conques des de la C-1412b*. Clau al-137.F3. Excavació extensiva del jaciment del Serrat dels Espinyers (Isona). PK 0+100 a 0+300, Generalitat de Catalunya (manuscrit inèdit).
- ARIÑO, E., GURT, J.M. i PALET, J.M., 2004, *El pasado presente. Arqueología de los paisajes en la Hispania Romana*. Ediciones Universidad de Salamanca.
- BAUZÀ, H. i PONÇ, A., 1998, Una fortificació romana a ses Salines, a M. MAYER, J.M. NOLLA i J. PARDO (coords.), *De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània citerior: Homenatge a Josep Estrada i Garriga*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Societat Catalana d'Estudis Clàssics, 101-114.
- BELMONTE, C., 2014, El sitjar ibèric i iberoromà del sector nord del Serrat dels Espinyers, a I. GARCÉS i T. REYES (coords.), *Aeso, d'oppidum ibèric a municipium romà. Isona, Pallars Jussà*, Barcelona, Societat Catalana d'Arqueologia, 65-68.
- BELMONTE, C., 2015, El Serrat dels Espinyers: Noves aportacions al poblament iber i romà d'Isona. Pallars Jussà (Lleida), *Primeres Jornades d'Arqueologia i Paleontologia del Pirineu i Aran (Coll de Nargó i La Seu d'Urgell, 2013)*, 156-163.
- BELMONTE, C., ALBIZURI, S., NADAL, J. i GARCÉS, I., 2013, Èquids i gossos en l'economia i en els rituals. Resultats de l'estudi dels materials dipositats en el sitjar iberoromà del Serrat dels Espinyers (Isona, Pallars Jussà), *Revista d'Arqueologia de Ponent* 23, 201-222.

- BELMONTE, C., GARCÉS, I., ALBIZURI, S., NADAL, J., CAMA, M., BATLLE, S., FERNÁNDEZ, M., FORTUNY, K., SOBRINO, A., PEIRÓ, M., RICHAUD, I. i ROMÁN, E., e.p., La societat ibèrica al Pallars Jussà (Lleida, Catalunya): l'aportació del sitjar del Serrat dels Espinyers (Isona, Pallars Jussà), *Arqueomediterrània* 13, 175-181.
- DÍAZ, M., 2000, Tipocronología de los contextos cerámicos tardo-republicanos en Tarraco, *Empúries* 52, 201-260.
- EPINOSA RUIZ, A., RUIZ ALCALDE, D., MARCOS GONZÁLEZ, A. i PEÑA DOMÍNGUEZ, P., 2008, Nuevos testimonios romano-republicanos en Villajoyosa: un campamento militar del siglo I aC, a J. UROZ, J.M. NOGUERA i F. COARELLI (eds.), *Iberia e Italia: Modelos romanos de integración territorial*, Murcia, Tabularium, 199-219.
- EPINOSA RUIZ, A., RUIZ ALCALDE, D., MARCOS GONZÁLEZ, A., PEÑA DOMÍNGUEZ, P. i MARTÍNEZ SÁNCHEZ, A.M., 2014, El campamento militar de las Guerras Sertorianas de Villajoyosa, a F. SALA i J. MORATALLA JÁVEGA (eds.), *Las guerras civiles romanas en Hispania. Una revisión desde la Contestania*, Alicante, Diputación de Alicante y Universidad de Alicante, 115-125.
- FERRERUELA, A. i MÍNGUEZ, J. A., 2006, Secundum oppidum quod castra Aelia vocatur, a A. MORILLO CERDÁN (coord.), *Arqueología militar romana en Hispania II: producción y abastecimiento en el ámbito militar. Congreso de Arqueología militar romana*, León, Universidad de León y Ayuntamiento de León, 671-682.
- GARCÉS, I. i CAMA, M., 2014, La cultura material ibèrica del Serrat dels Espinyers: tradicions locals i importacions, a I. GARCÉS i T. REYES (coords.), *Aeso d'oppidum ibèric a municipium romà. Isona, Pallars Jussà*, Barcelona, Societat Catalana d'Arqueologia, 68-78.
- GAYRAUD, M., 1981, *Narbonne Antique des origines à la fin du IIIe siècle*, RAN suppl. 8, París.
- GUITART, J., 1994, Un programa de fundacions urbanes a la Hispania Citerior del principi del segle I aC, a X. DUPRÉ (coord.), *La ciutat en el món romà = La ciudad en el mundo romano: XIV Congreso Internacional de Arqueología Clásica (Tarragona, 1993)*, Tarragona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 205-213.
- HERAS, F.J., 2009, Fundaciones militares en el origen de la ciudad lusitana: nuevos datos para la reflexión, a P. MATEOS, S. CELESTINO, A. PIZZO i T. TORTOSA (eds.), *Santuarios, oppida y ciudades: arquitectura sacra en el origen y desarrollo urbano del Mediterráneo occidental. Simposio Internacional de Arqueología de Mérida 2006*, Anejos de Archivo Español de Arqueología XLV, 299-308.
- JOHNSON, A., 1983, *Roman forts of the 1st and 2nd centuries AD in Britain and the German Provinces*, Londres, Adam & Charles Black, cop.
- JONES, M.J., 1975, *Roman fort defences to AD 117*, Oxford, BAR 21.
- MENÉNDEZ BLANCO, A., GONZÁLEZ, D., ÁLVAREZ, V. i JIMÉNEZ, J.I., 2013, Propuestas de prospección de bajo coste para la detección de campamentos romanos de campaña. El área occidental de la Cordillera Cantábrica como caso de estudio, *Munibe (Antropología-Arkeologia)* 64, 175-197.
- MORILLO CERDÁN, Á., 1991, Fortificaciones campamentales de época romana en España, *Archivo Español de Arqueología* 64, 135-190.
- MORILLO CERDÁN, Á., 2008, Criterios arqueológicos de identificación de los campamentos romanos en Hispania, *Salduie* 8, 73-93.
- NOGUERA, J., PRINCIPAL, J. i ÑACO, T., 2014, La actividad militar y la problemática de su reflejo arqueológico: el caso del Noreste de la Citerior (218-45 aC), a F. CADIOU i M. NAVARRO (eds.), *La guerre et ses traces. Conflits et sociétés en Hispanie à l'époque de la conquête romaine (IIIe-Ier s. aC)*, Bordeus, Ausonius Mémoires 37, 31-56.
- ÑACO, T. i PRINCIPAL, J., 2012, Outposts of Integration? Garrisoning, logistics and archaeology in north-eastern Hispania 133-82 BC, a S. ROSELAR (ed.), *Processes of Integration and Identity Formation in the Roman Republic*, Leiden-Boston, 159-177.

PADRÓS, C., 2014a, Els fossats del campament romà republicà del Serrat dels Espinyers, a I. GARCÉS i T. REYES (coords.), *Aeso, d'oppidum ibèric a municipium romà. Isona, Pallars Jussà*, Barcelona, Societat Catalana d'Arqueologia, 102-105.

PADRÓS, C., 2014b, L'arribada dels romans a Catalunya i la situació a la zona d'Aeso, a I. GARCÉS i T. REYES (coords.), *Aeso, d'oppidum ibèric a municipium romà. Isona, Pallars Jussà*, Barcelona, Societat Catalana d'Arqueologia, 101-102.

PAYÀ, X., 2014, Materials, datació i significació de les fases prefundacionals i fundacionals del camí de la Torreta, a I. GARCÉS i T. REYES (coords.), *Aeso, d'oppidum ibèric a municipium romà. Isona, Pallars Jussà*, Barcelona, Societat Catalana d'Arqueologia, 111-117.

PAYÀ, X., PUIG, F. i REYES, T., 1994, Primeres datacions dels nivells fundacionals d'Aeso, *Revista d'Arqueologia de Ponent* 4, 151-172.

PENA, M.J., 2002, Problemas históricos en torno a la fundación de Valentia, a J.L. JIMÉNEZ i A. RIBERA (eds.), *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania*, Valencia, Grandes Temas Arqueológicos 3, 267-278.

PONS, J., 1994, *Territori i societat romana a Catalunya: dels inicis al Baix Imperi*, Barcelona, Edicions 62.

PRINCIPAL, J. i RIBERA, A., 2013, El material más apreciado por los arqueólogos. La cerámica fina. La cerámica de barniz negro, a *Manual de cerámica romana. Del mundo helenístico al Imperio Romano*, Alcalá de Henares, Museo Arqueológico Regional Madrid, 42-146.

PY, M. (dir.), 1993, *Dicocer [1], Dictionnaire des céramiques antiques (vi^e s. av. n. è.- vi^e s. de n. è.) en Méditerranée nord-occidentale (Provence, Languedoc, Ampurdan)*, Lattara 6.

REYES, T., 2014, Els nivells anteriors a la construcció de la muralla del camí de la Torreta, a I. GARCÉS i T. REYES (coords.), *Aeso, d'oppidum*

ibèric a municipium romà. Isona, Pallars Jussà, Barcelona, Societat Catalana d'Arqueologia, 85-89.

REYES, T., 2014, La muralla republicana d'Aeso, a I. GARCÉS i T. REYES (coords.), *Aeso, d'oppidum ibèric a municipium romà. Isona, Pallars Jussà*, Barcelona, Societat Catalana d'Arqueologia, 106-108.

REYES, T., GONZÁLEZ, R. i GARCÍA, J.E., 1998, Estudi de l'ager aesonensis (Isona i Conca Dellà, Pallars Jussà), *Revista d'Arqueologia de Ponent* 8, 39-59.

RIBERA LACOMBA, A., 2014, La realidad material de la fundación de Valentia, una colonia en Iberia a mediados del siglo II aC y la situación previa de su entorno territorial inmediato, a *Implantations humaines en milieu littoral méditerranéen: facteurs d'installation et processus d'appropriation de l'espace: Préhistoire, Antiquité, Moyen âge: actes des rencontres, 15-17 octobre 2013*, L. MERCURI, R. GONZÁLEZ VILLAESCUSA i F. BERTONCELLO (dirs.), Antibes, APDCA, 149-161.

SABUGO SOUSA, N., 2007, Hispania: huellas de la conquista romana. Aproximación al estudio de los fosos de los asentamientos militares peninsulares, *Estudios Humanísticos, Historia* 6, 19-46.

SABUGO SOUSA, N., 2009, Estructuras defensivas en los campamentos republicanos de la Península Ibérica, *Limes XX, XX Congreso Internacional de Estudios sobre la frontera romana*, Madrid, 672-677.

SALA, R., 2015, *Informe de les prospeccions geofísiques al Serrat dels Espinyers i a la ciutat romana d'Aeso (Isona i Conca Dellà, Pallars Jussà)*, Generalitat de Catalunya (manuscrit inèdit).

VILLARONGA, L., 1994, *Corpus Nummum Hispaniae ante Augusti aetatem*, Madrid, José A. Herrera, S.A.

WILSON, A.I., 2000, Land drainage, a Ò. WIKANDER (ed.), *Ancient water technology (Technology and change in history 2)*, Leiden, E.J. Brill, 308-317.